



Emancipacija žene.

Dr. Josip Pazman.

Otkad je zajeknula svijetom deviza „liberté, égalité, fraternité“, počelo se i na to pomišljati, kako da se nejednakost i neravnopravnost između žene i muškarca ukloni. Promatra li se naime žena u društvu domaćem, u obitelji, vidimo je pod vlasti muža svoga, koji po svojoj volji upravlja imetkom i koji ne rijetko vez ženidbeni krši, a da ga nitko za to na odgovornost ne poziva. Gledamo li ženu u odnošaju spram države i javnosti, gotovo sve javne službe nepristupne su za žene, viša naobrazba isključivo je pridržana za muškarce, sav obrt i trgovina je u rukama muškaraca, muškarci svi i svuda, a ženâ kan da i nema. Osobito na političkom polju nema ženi ni traga, pa i pravo glasovanja joj se uskraćuje. Ova inferiornost u društvu ljudskom potaknula je na pokret, koji ide za tim, da se žena oslobodi iz podložnosti, u kojoj se nalazi. Pa budući da se je u rimskom pravu otpuštanje sina ispod očinske vlasti zvalo emancipacija, to se je i ovo nastojanje, da se ženi pribavi u društvu ljudskom jednakopravni položaj sa mužem nazvao istim imenom emancipacija.

U ovom pitanju, da li žena ima biti jednakopravna mužu i ako ima da bude, u koliko treba da bude, ne misle svi jednako. Nekoji idu predaleko te zahtjevaju za ženu apsolutnu ili posvemašnju jednakopravnost ne samo u politici, u javnim službama, već i u obitelji. Dapače socijalista Bebel¹⁾ toga je mnijenja, da se ima dokinuti ženidba, budući ona pravi korjen i razlog svojkolikoj nejednakopravnosti žene, ter uvesti i spram žene komunizam. Drugi su opet umjereniji u svojim prijedlozima i zahtjevima, tako te se danas govori o emancipaciji ra-

¹ U svojem djelu: „Die Frau und der Socialismus“, koje nema znanstvene vrijednosti, već je za agitaciju.

dikalnoj i emancipaciji umjerenoj; o emancipaciji pravoj i opravdanoj, onoj na kršćanskom stanovištu i o emancipaciji krivo shvaćenoj, neopravdanoj i pretjeranoj. Zove se ovaj pokret i drugim imenom feminizam,²⁾ u koliko je žena predmetom toga nastojanja, da se uklone one ograde, koje stežu slobodu žene kako u javnom tako i u privatnom životu.

Pošto je ovje razloženo, o čemu se radi, kad je govor o emancipaciji žene, ne će biti bez koristi, ako se u kratko obazremo po prošlosti ter uočimo, kako je uopće došlo do ovog pokreta i kakove su nade na uspjeh u budućnosti.

Početak ovomu pokretu, kako se to općenito priznaje, imade se tražiti u francuskoj revoluciji. Kad je narodna skupština 27. aug. 1789. javno proglasila „prava čovječja“,³⁾ i postavila ih u 17 točaka ne čelo novoga ustava, rekao je zgodno Mirabeau, da je to proglašenje pogibeljan predgovor knjizi, koja nije još ni napisana.⁴⁾ I doista prevelikim isticanjem prava čovječjih logičnom nuždom došlo se do zaključka, da se istaknu i prava žene, jer je i ona čovjek. Ako to stoji, da svi ljudi imadu jednaka prava, onda zahtjevamo i za žene i aktivno i pasivno izborno pravo, i da se ženama otvori pristup u sve javne službe, jer su i one ljudi. Tako je zahtjevao Olympe de Gouge, pa „građanka“ Fontenay, pa marquis de Condorcet. Ljudima, koji su zaigrali ono vrzino kolo, bilo je veoma neugodno, što se je to pitanje žene iznijelo, ali time su sami osuđivali svoje načelo, iz kojeg su zastupnici ženskih prava došli do tog nužnog zaključka. Ovaj zaključak međutim uključivao je naravno i taj zahtjev, da se i ženama dade ista naobrazba kao i muževima, e da i one uzognu ovima uz bok ustati na obranu „ljudskih prava“.⁵⁾

Ovaj pokret iz Francuske poprimila je odmah Engleska i Sjeverna Amerika pa Njemačka i dr. zemlje. U Engleskoj Mary Wollstonecraft (1792.) pa kasnije J. Stuart Mill (1869.) bili su najpoznatiji pisci i zagovornici prava žene. U praktičnoj Americi urodio je ovaj pokret u brzo tim plodom, da su ženske

²⁾ Francuski pisci upotrebljuju obično ovaj naziv. N. pr. Burnichon „Feminisme“ u časopisu „Etudes“. Brunetière „Les deux feminismes“. Dok Nijemci vele: Die Frauenfrage. Tako n. pr. Cathrein, Dr. Koch i dr. —

³⁾ Les droits naturels inalienables et sacrés de l'homme. Weiss, Weltgeschichte t. 14. pg. 600.

⁴⁾ Weiss o. c. pg. 604.

⁵⁾ Vidi Staatslex. I. str. 571. i sl.

počele polaziti sveučilišta i dolaziti u javne službe. U Rusiji je također frekventacija ženskih na univerzitetima znatno porasla. U Belgiji je građanski zakon promijenjen u prilog ženama.⁶⁾ U Njemačkoj se razmahala organizacija žena, umnožili u velike t. zv. „Frauenvereini“. Ali političkih prava nijesu žene ni do danas postigle, premda se vodi žestok boj za politička prava žene u Engleskoj.

Međutim još je jedna okolnost silno djelovala na ovaj pokret za prava žene. Otkad je velika produkcija zahvatila mah i broj radnika i radnicâ stao naglo rasti, — koncem 18. i kroz 19. vijek — nanio je sebični i bezobzirni kapitalizam udružen s liberalizmom i ateizmom najviše štete slabijoj polovici radničkoga svijeta — ženi. Jeftiniju radnu silu žensku tražilo se i izrabljivalo se, tako te je žena kroz cio dan zapregnuta u tvornici postala nesposobna da obavlja ujedno dužnosti supruge i majke. U drugu ruku sve veća bijeda radničkoga stališa odvrćala je mnogobrojne radnike od ženidbe, jer nisu bili kadri uzdržavati obitelj, a koji su se i ženili, upali su u još veću bijedu skupa sa ženom. Vapaj za pomoć ženskom svijetu postojao je u industrijalnim krajevima svaki dan to veći. Taj vapaj ženâ uplivao je naravski na pokret za prava žene u tom smjeru, da se pribave ženi i otvore nova vrela privrede, budući da u ženidbi ne može naći žena dovoljno opskrbe. To je bio nov povod, da se je stalo raditi oko toga, da se žene pripuste k naukama, višoj naobrazbi, a dosljedno nekojim barem javnim službama. Napose uzela je u najnovije vrijeme socijalna demokracija pitanje žena u svoj program zahtjevajući potpunu ravnopravnost žene sa muškarcem. Blago prosvjete imade biti zajedničko cijelome čovječanstvu; prema tomu ne smije biti pridržano samo muškarcu, nego mora biti otvoreno i ženi. Tako govore zastupnici soc. demokracije u parlamentima i kongresima, koji se u tu svrhu obdržavaju.

Da se je ovaj pokret za emancipaciju žene veoma razmahao, to je očita činjenica. Na čelu pokreta, moglo bi se reći, stoji Amerika. Ondje je taj pokret raznobojan ter nosi na sebi sve osebnosti one zemlje, u kojoj se vodi. U Evropi se je ovaj pokret većma razmahao u sjevernijim i nekatoličkim zemljama, kao u anglikanskoj Engleskoj, u protestantskoj Pruskoj, Norveškoj. Švedskoj i Danskoj, i u skizmatičnoj Rusiji. Glavni

⁶⁾ Vermeerisch, De iustitia n. 513.

zastupnici i pobornici tog pokreta jesu nekatolici. Razlog, zašto se je od katolika najmanje učinilo u ovom pogledu, bez dvojbe je taj, što za katolika nema drugog rješenja od onog, što postoji već 2000 godina u katoličkoj Crkvi. I doista u katoličkim zemljama nije ovo pitanje ni postalo, kako se ono veli, goruće, kao u nekatoličkim. Gdje postoje ženski samostani i gdje je razvijena karitativna djelatnost katoličkih žena, tamo nema ni one bijede ni vapaja za pomoć, barem ne u velikoj mjeri. U katoličkoj Belgiji ipak, gdje je radništvo mnogobrojno, postoji liga kršćanskih žena (*ligue des femmes chrétiennes*), koje djeluju i na tom polju, da se ublaži bijeda radnice. U Italiji postoji također pokret, ili bolje odjek pokreta za prava žene, ali u neznatnoj mjeri i više od mode nego od zbilje.

Da bude ovaj prikraz pitanja o emancipaciji žene što potpuniji i jasniji, odijelit ćemo pitanje o pravima žene od pitanja, kako ženskomu radnomu svijetu valja pomoći, a napose taknut ćemo se pitanja o naobrazbi žene.

Što se političkih prava tiče, tvrdimo, da ova ženi ne pripadaju. To bo ne zahtjeva opće dobro, ni današnji napredak, a ne bi u tom bila sreća ni po same žene. Da općenito dobro države toga ne zahtjeva, da žene imadu aktivno i pasivno pravo glasa, dokazuje već ta činjenica, što tih prava žene nisu nikada imale. A kad bi dobrobit države to zahtjevala, jamačno bi tečajem vijekova mudri državnici, kojih je vazda bilo, tu nuždu upoznali i žene pripustili na upravu države, Veliki mudrac Aristotele smatrao je jednakim zlom, i da žene upravljaju državom i da državnici po uputi ženâ vladaju.⁷⁾ Glasoviti satirik grčki Aristofan napisao je i šaljiv igrokaz,⁸⁾ u kojem izvrgava ruglu zamišljenu žensku vladu. Platon je doduše zagovarao neku vrst emancipacije ženâ, ali ta je njegova želja ostala do danas na papiru, kao i mnoge druge njegove idealne osnove. Za vrijeme silnoga rimskoga carstva nije nikomu ni na pamet došlo, da bi zagovarao politička prava ženama. U srednjem vijeku, koji se odlikuje izvanrednim poštivanjem i gotovo obožavanjem žene, nije povijest zabilježila pokreta u tom smislu. Pa i novi i najnoviji vijek, u kojem se pokret u prilog pravâ žene u velike razmahao, nije tim rodом do danas urodio. I najliberalnija država u Evropi Engleska grčevito se bori i ne da ženama poli-

⁷ Politic. I. 2. c. 7.

⁸ Naslov je *Εκκλησιαζουσαι*.

tičkih prava. Ni u Sjevernoj Americi nisu do danas žene politička prava postigle. U Švedskoj su žene najviše od svih država na ugledu; tamo se ženama dozvoljavaju sve javne službe i svi doktorati, osim bogoslovnoga, ali političkih prava nisu postigle.

Ali ako dublje zavirimo u samu stvar, opazit ćemo, da imade važnih razloga, poradi kojih se ne može dozvoliti ženi posvemašnja politička ravnopravnost s muškarcima. Jedan od ovih razloga je narav žene, koja ovu čini nesposobnom za državne i političke agende, dok je u muškarca upravo njegova narav takova, koja ga čini za to sposobnim. Općenito naime govoreći — jer iznimaka imade — muškarac se i umom svojim i hrabrošću i razboritošću i postojanošću i tjelesnom snagom odlikuje, dok u žene — općenito govoreći — prevladava čuvstvo, žena ima smisla za male i sitnije stvari, volje je nestalne i promjenljive, u govoru manje oprezna, tjelesnog ustroja slabijeg i lako ju laskanjem i udvaranjem predobiti možeš. Ta su svojstva u žene postojana, te se ni najboljim odgojem ne mogu posve odstraniti, a to je dokaz, da imadu svoj korjen u samoj naravi žene. Ta su svojstva općenita svim ženama sviju krajeva i sviju vremena, a ne polaze tek od običaja, koji u jednom kraju vlada, a nikada po cijelom svijetu i u svako vrijeme. U državi pak imade takovih poslova, koji zahtjevaju svu ozbiljnost muškog karaktera, koji ištu da im se čovjek svom dušom poda i da im svu brigu posveti; a za takove poslove sposoban je muškarac a ne žena, koja je brigom uz domaće ognjište većma vezana, te se od njega na dulje vrijeme udaljiti ne može. Takovo pak izbivanje od kuće zahtjeva gotovo svaka javna služba, a da ni ne govorim o vojničkoj službi, za koju, bilo na kopnu ili na moru, nije ni svaki muškarac sposoban, a kako li da bude žena.

Sama dakle narav ženska ne podnosi trha javne službe, a najmanje vojničke. I to je eto novi razlog, da se ženi uskrate politička prava, s kojima su vojne dužnosti u uskom savezu. Tko samo površno pogleda u povjest svijeta, opazit će, da su se ljudi u državno jedinstvo poglavito stog razloga sastali, da mogu složnim silama suzbiti neprijateljske navale i obraniti život i imetak svoj i svojih. Prva i najprimitivnija dužnost politička je obrana protiv vanjskih dušmana. Za to se barem u najstarija vremena ne može ni zamišljati državnik bez mača u ruci, pa i dan danas su vladari ujedno i vrhovni vojsko-

vođe. Tko je dakle nesposoban za vojničku službu, taj ne može da si prisvaja prava politička. Istina, danas je vojna uprava razdijeljena od civilne, ali ponajviše poradi toga, što se u velikim državama posli državni tako gomilaju, da se moraju razdijeliti na razna ministarstva, ali u malim državama ne biva tako.

Nego s tim u savezu evo i drugog razloga. Prema današnjoj konstitucionalnoj formi države vladari su podijelili svoju vlast s parlamentom. A komu su oni dio vlasti svoje ustupili? Vjernim svojim vojnicima. Tako se je već za rimskih careva zbivalo, da su imperatori ali i pretorijanci imali vlast u ruci, te katkada pretorijanci veću od samoga cara. I kroz slijedeće vijekove darivahu vladari svoje vojskovođe raznim pravima i povlasticama, ne rijetko lenom, darovanjem osvojenog zemljišta. Pa i u moderno doba ostao je u bitnosti isti postupak. Vladari podjeljuju aktivno i pasivno pravo onima, koji su bili ili jesu podvrženi dužnosti vojničkoj. A tko nije — kao žene što nisu — podvrženi vojnoj dužnosti, nemaju ni prava da sudjeluju kod uprave državne.

Napokon uzmemo li da žene doista imaju ista prava politička kao i muškarci, evo kakovim bi sve neprilikama urodila ovakova nenaravna jednakopravnost u žena.

Kad bi se ženi dala politička prava kao muškarcima, uništila bi se obitelj, a uništi li se obitelj, pada država, kojoj je temelj u obitelji i koja se sastoji od njih. Zauzme li se naime žena za poslove i brige političke, komu će se povjeriti odgoj djece, vođenje kućanstva i toliki sitni domaći posli? Zar će slaba ženska glava na sve te poslove moći dospjeti, ako mora sjediti u saboru po čitave dane, a katkada i noći? I kad bi to samo dosta bilo, još kako tako. Ali tu dolaze onda saborski odbori, klubske sjednice, političke skupštine, pouzdani sastanci i t. d. A onda dolaze novine, koje se moraju čitati i pratiti savremeni politički rad u drugim državama. Mi vidimo na svoje oči, da i muškarci, koji se ne moraju brinuti za kućanstvo i domaće poslove, za vrijeme saborskog zasjedanja moraju često zanemariti mnogu svoju zvaničnu dužnost na vlastitu štetu; a kad bi još i žena morala zanemariti odgoj djece svoje, domaće poslove i povjeriti ih osobama tuđim, brzo bi nastradala obitelj, a odgoj djece pretrpio bi nenadoknadivu štetu. Ova bi se šteta još dala podnijeti, kad bi se radilo o kakovoj rijetkoj iznimci, ali nipošto kad se radi o tom, da se politička prava dadu svakoj ženi. Dobrobit dakle države, kojoj mnogo mora biti stalo do

toga, da se djeca kod kuće dobro odgajaju i da se kućanstvo savjesno vodi, zahtjeva, da se politička prava ne dadu ženi.

Uzme li se napokon i to u obzir, da bi žena imajući politička prava dosljedno imala i to pravo, da stupi po volji u koju hoće stranku, to bi se ne rijetko dogoditi moglo, da je muž jedne političke stranke, a žena druge. Tim bi se uveo u srce obitelji političko-stranački razdor, s kojim ne bi mogao postojati mir, sloga i zajednička ljubav među supruzima, a da ne spominjemo i drugih neugodnih posljedica takove političke ravnopravnosti ženâ. Ako li bi se pako politička prava uskratila udatima te ostavila tek neudatim ženama, to bi se onda za ženidbu stvorila nova zapreka, te se žene ili ne bi udavale, ili bi se poradi udaje dragovoljno odrekle političkih prava. U prvom slučaju nestajalo bi obitelji, a bez njih nestalo bi malo po malo i države; a u drugom slučaju dokazale bi žene same svojim postupkom, da za njih nisu politička prava.

Nije dakle u interesu države, da se žene maknu sa domaćeg ognjišta, za koje su stvorene i za koje imaju svu sposobnost i spretnost. Dapače kada tako ne bi bilo, valjalo bi zakonima i inim naredbama odrediti, da se svaki član države onome poslu posveti, za koji imade najviše smisla i spretnosti. I čim bi se većma u razne poslove umiješale osobe za njih nesposobne, to bi i napredak postao slabiji i nezatniji. Upravo napredak današnjega vijeka silno zahtjeva razdiobu rada, dosljedno i to, da se žene ne pačaju u muškaračke poslove. Politička prava ne bi donijela sreće ženi, jer bi bilo više razočaranja, nezadovoljstva, domaćeg razdora i svađe u obitelji i inih neprilika. A najgorje bi bilo to, što bi se ženi onemogućilo, da bude dobra supruga i nježna majka, što je za ženu najveća dika i slava. Niti bi bila ono, zašto je određena, niti bi bila dobra u javnom životu, jer bi joj redovito manjkali nužni preduvjeti i potrebite sposobnosti.

Najvažniji ipak razlog protiv političkih prava žene nalazi se u odredbi Božjoj, kojom je stvarajući prvoga čovjeka i načinivši od rebra mu družicu prvu obitelj osnovao, prvo društvo ljudsko, i u tom društvu vlast predao nad ženom mužu. *Sub viri potestate eris.*⁹⁾ U familiji dakle počiva vlast u muža, pa dosljedno i u svakom drugom organizmu, koji se od obitelji sa-

⁹⁾ I. Mojs. 3, 16.

stoji, u općini, gradskoj upravi, kotaru, županiji, zemlji, državi, naravno imade da zastupa interese obitelji u prvom redu muž kao onaj, kojemu je od Boga vlast dana. Prema tomu pripadaju isključivo mužu politička prava i onda, ako je slučajno tjelesno slabiji i nerazvijeniji od žene, i u slučaju ako ga žena umom i drugim vrlinama natkriljuje. One bo vrline, kojim se općenito govoreći muškarac odlikuje, čine ga istina sposobnim za vlast, ali mu je ne daju. Daje mu to Bog, jer i tu vrijedi ona sv. Pisma: *Non est potestas nisi a Deo.*¹⁰⁾

Moglo bi se prigovoriti: nije pravo, da se žene pokoravaju zakonima države, kad ove zakone kroje isključivo muškarci; već bi pravedno bilo, da i žene imadu dijela kod onih naredaba, koje se tiču i njih. Žene se moraju pokoravati zakonima, premda ne sudjeluju u zakonodavstvu; ali im se mora priznati pravo, da od zakonodavnoga tijela zahtjevaju pravedni obzir kod stvaranja zakona na položaj žene. A tko će im pružiti jamstvo za to? To može da bude opet samo u odredbi Božjoj, koji je nepromjenljivi zakon pravednosti dao i sve ljude obvezao, da ga se drže. To jamstvo imade žena u kršćanskoj državi, kojoj je temelj pravda. *Iustitia regnorum fundamentum.* I za to baš nije bilo pokreta za prava žene, sve dok nije zakonodavna skupština u Parizu podigla prava ljudska nad prava Božja i pravdu njegovu. Kad su ljudi stali bez obzira na Božji auktoritet stvarati zakone za podložnike u državi, bez obzira na zakon pravednosti i bez obzira na savjest, onda su dakako žene izgubile potrebno jamstvo i tako je logičkom nuždom nastala borba za prava žene. A kad je zatim bezbožna filozofija stala naučati autonomni moral neovisan o Bogu, a državoslovci, da je država jedino vrelo svakoga prava i svake vlasti, onda je žena još većma postala izvrgnuta samovolji muškaraca, koji nad sobom nikoga višega ne priznavahu. Pa kad se je tobož ustanovilo, da je razum ljudski autonoman, koji sam sebi zakone daje, onda ta autonomija mora da vrijedi i za žene, onda nema razloga, za što da muškarci imadu svu vlast u svojim rukama. Uz nauku o autonomnom moralu razvila se međutim praksa, po kojoj se od žene doduše zahtjevalo, da bude mužu vjerna, da bude moralna, ali to da muškarce ne veže. Takova očita nepravednost također je razlog, da su žene ustale na obranu jednako-pravnosti svoje sa muškarcima.

¹⁰ Rim. 13, 1.

No budući da svega toga u kršćanskoj državi nema, barem ne smije biti, to je jasno, da žena jedino u kršćanstvu nalazi doličnu jednakopravnost i dovoljnu zaštitu svojih prava, i da se ovo pitanje o emancipaciji žene dađe pravedno riješiti jedino na temelju nauke Kristove. Pa to i jest razlog, zašto u katoličkim državama toga pokreta nema. Polazeći dakle s katoličkoga gledišta, smatramo nastojanje žena za potpunom političkom jednakopravnosti i pogubnim po dobro države i po dobro obitelji i po dobro same žene. A za taj pokret, koji se digao po svijetu, ne krivimo žene, nego muškarce, koji su skinuli s uma veliku istinu, da nema vlasti van od Boga. Nema za to druge van povratiti se natrag na kršćanska načela i nestat će razloga ovome pokretu.

Ovim bi razmatranjem ovo pitanje o emancipaciji žena u najtežoj točki bilo riješeno. Preostaje, da se osvrnemo na druge pravne odnošaje, napose na pravo na javne službe, na imovinsko pravo žene, na pravo na pravednu plaću radnice te na pravo na izobrazbu.

Što se tiče javnih službi, to je pitanje donekle već riješeno. U koliko naime ženu valja isključiti od političkih prava, u toliko su joj dosljedno i sve javne političke službe zatvorene. Nema se dakle žena pripustiti k upravi ni k vojsci ni k mornarici, kako to doista i ne biva nigdje na svijetu, pa zato i smatramo pokret u tom pogledu bezuspješnim i uzaludnim. Pitanje pak o pristupu žene k drugim javnim službama nije više pitanje političko već pitanje naobrazbe. Ima li žena potrebitu naobrazbu i kvalifikaciju na tu i tu službu ili nema, priječi li ju ili ne priječi u službi njezina posebna zadaća supruge i majke, o tom ovisi i njezin pristup u nepolitičke javne službe.

Kad je govor o naobrazbi žene, valja dobro razlikovati naobrazku općenitu od naobrazbe posebne. Naobrazba uopće uključuje u sebi razvitak duševnih moći, uma, pameti i volje, da čovjek postane u intelektualnom i moralnom pogledu što savršeniji, dok naobrazba specijalna imade za svrhu valjano obavljanje stanovite javne službe. Tako n. pr. od liječnika se traži, da osim općenite naobrazbe imade potrebito znanje i specijalnu uputu, kako će svoje lječničko zvanje vršiti. Isto vrijedi za sudca, odvjetnika, svećenika, vojnika, učitelja i t. d. Što se dakle općenite naobrazbe tiče, u tom pogledu ne samo da se ne smije prigovarati ženama, ako si je nastoje postići, već

dapače valja nastojati pa i zakonima države urediti, da si tu naobrazbu žene postići mogu i moraju, u koliko to dopuštaju okolnosti i javne i privatne naravi. U tom pogledu bilo je kršćanstvo prvo, koje je ženi doznačilo dostojno mjesto u društvu ljudskom, dok je poganstvo, a i danas još n. pr. muhamedanstvo ženu snizivalo do proste ropkinje za obavljanje kućnih poslova i do prostog oruđa za rađanje djece. Crkva je katolička odmah s prvine i žensko jednako kao i muško naukom vjere i čudoreda prosvjetljivala kao što čini i danas. Kako se je u prvim vijekovima kršćanstva o naobrazbi žene sudilo, klasičan imademo dokaz u predgovoru, koji je sv. Jeronim napisao tumačeći knjigu proroka Sofonije i posvetio ga dvjema rimskim gospođama Pauli i Evstohiji. Crkva je katolička već u prvim vijekovima dozvoljavala djevicama, da se Bogu posvete i žive u djevičanstvu baveći se molitvom, razmišljanjem i ručnim poslom. A kad se je stao razvijati redovnički život, bilo je i ženskima dozvoljeno da postanu redovnice, među kojima nalazimo ih veliki broj od izvanredne naobrazbe. U srednjem vijeku učinile su redovnice u mnogobrojnim svojim samostanima prepisujući knjige i dragocjene kodekse i vežući crkveno ruho veoma mnogo za razvitak književnosti i umjetnosti. Za naobrazbu ženskog podmlatka, osim kućnoga odgoja, zaslužne su i danas jedino i isključivo redovnice. O naobrazbi žene napisao je slavni Fenelon posebno djelo „Education des filles“ (1687.). Načela u tom djelu izložena vrijede i danas. Sa kršćanskoga dakle staništa nema nikakove zapreke tomu, da se žena dovine do što više naobrazbe ne isključivši ni one na sveučilištima.

Drugo je pitanje specijalne naobrazbe. Tu treba da vrijedi načelo, koje je postavio prije pomenuti Fénelon: „Naobrazba (specijalna) ženâ mora da bude kao i ona za muškarce stegnuta na ono, što na njihovo zvanje spada; različitost njihova djelovanja treba da i njihovim naucima dade različit pravac“. Budući da su žene od političkih javnih službi isključene, a po odredbi samoga Krista i od službe svećeničke, to su žene dosljedno isključene od fakulteta bogoslovnog i pravno-političkog. Da mogu ipak studirati pravo građansko, mjenbeno i dr. medicinu, filozofiju, književnost, prirodoslovne struke, jezike i pedagogiku, to pokazuje činjenica poprimljena gotovo u svim krajevima naobraženog svijeta. Ali kraj svega toga ne vrijedi barem jednaka mjera za žensko i za muško. Djevojčice ne

mogu već poradi fizičkog tjelesnog uzgoja, a još većma poradi naglijeg razvitka duševnih moći onoliki napor podnašati koliko to mogu dječaci. To se već opaža u pučkoj školi, a još većma u srednjim školama. Zato ne će smjeti ženski liceji i ženske gimnazije jednako uređene biti kao i muški srednji učevni zavodi. To vrijedi i ze sveučilišne nauke. Ženska će prije skršiti svoje zdravlje i naškoditi svojem duševnom razvitku velikim naporom oko nauka nego li muškarac. Osim toga žena je ipak po naravi svojoj određena da bude majka. Mnogo zvanje zahtjeva da mu se čovjek sasvim posveti, a u tom ga priječi ženidba i u njoj briga za obitelj. Ali ta zapreka nije jednaka za muškarca i za ženu, budući da stalež ženidbeni većma iscrpljuje ženu nego li muža, a i obitelj u više obzira većma ovisi o brizi žene nego li o brizi muža. Zato će muškarcu biti lakše da uz ženidbu posveti svoju brigu zvanju i službi, dok to ne će biti moguće ženi, koja je supruga i majka, čuvarica domaćeg ognjišta i prva odgojiteljica djece. Ovo je veoma važno, kad se radi o pravu žene na javne službe. Kojojgod se ženi bude svidjelo, da si odabere zvanje i službu odrekavši se ženidbe, samo ako je stekla potrebite kvalifikacije, prosto joj bilo. Ali ako se odluči za udaju, onda se može posvetiti samo onakovom zvanju i onoj službi, koju bude mogla obnašati uz ostale dužnosti svoje kao supruga i majka. Iz ovog razloga praktičan je zaključak, da broj žena ne će i ne može nikada natkriliti broj muškaraca, koji si stiču naobrazbu općenitu, a još manje kad se radi o specijalnoj naobrazbi. Drugim riječima: kod muškaraca je pravilo, da se naobrazuju i pripravljaju za posebna zvanja, a kod žena bit će iznimka.

Preostaje da reknemo koju o pravu žene na imovinu i o pravu na plaću. Što se prava na imetak tiče, tu nema posebne poteškoće za žene neudate. Nema bo zakona, koji bi ženu isključivao od posjeda i vlasništva na imetak bilo pokretni ili nepokretni. Ni sa vjerskoga gledišta nema razlike između muškoga i ženskoga u tom pogledu. Dapače u današnje vrijeme dozvoljeno je i ženama samostalno voditi obrt i trgovinu, baviti se industrijom i poljodjelstvom, i sticati imetak svakim zakonitim načinom. A kad se žena uda, ni onda joj ni država ni Crkva ne uskraćuje toga prava na imetak. Zakon građanski dozvoljava ženi, da može osim miraza, koji je doprinijela za uzdržavanje obitelji, imati poseban imetak te s njim upravljati sama isklju-

čivši muža. Ali ako žena nema posebnog imetka, ili ako se je s mužem nagodila, da će im imetak biti zajednički, onda dakako pripada mužu kao glavi obitelji uprava imetka i svi prihodi, a da nije dužan za to ženi polagati računa. Bude li hotio, da u obitelji vlada mir i sloga, ne će bez znanja i volje svoje žene tako raditi. Ali po zakonu pripada njemu i vlasništvo zajedničkih dobara, tako te jedino za slučaj smrti ili raskinuća ženidbe dolazi do izraza, da je i žena vlasnica polovice imetka, koji je preostao odbivši sve dugove. Ali kako žena nije bila prisiljena, da se ovako s mužem nagodi, već je dragovoljno privoljela, ne će se moći potužiti kao na nepravdu, što je zajednicom dobara izgubila pravo na upravu i prihode. U složnoj bračnoj zajednici žena ni ne osjeća taj manjak, jer obično sudjeluje i pomaže mužu i zamjenjuje ga i kod uprave i kod prihoda, kojima se redovito namiruju zajedničke potrebe. Ali ako u obitelji vlada razdor, onda se možda teško i gorko podnosi ova nejednakost u pravu na zajednički imetak.¹¹

I kod prava nasljedovanja neoporučnog čini se da je prikraćena žena. U tom naime slučaju zakon cijelu imovinu opredjeljuje zakonitim nasljednicima. Među zakonite nasljednike spadaju u prvom redu djeca, u drugom roditelji, u trećem rodbina, a žena tekar onda, ako nema na životu nikoga od roda sve do šestog koljena, što je veoma rijedak slučaj. Nakon smrti muža, koji je umro bez oporuke, pripada ženi samo uživanje jednoga dijela nasljedstva kao svakomu djetetu, koji je dio sve manji, što je više djece. Ako je živo samo jedno dijete ili dvoje, onda žena dobiva uživanje četvrtoga dijela zaostavštine. Ako nema djece, već su nasljednici roditelji ili rodbina, onda ženi pripada vlastnost na četvrti dio ostavštine. To je za slučaj neoporučnog nasljedovanja.¹² Ali za to zakon dopušta da suprug smije svojoj ženi oporučno ostaviti polovicu imetka svoga, dok ostalu polovicu mora ostaviti nužnim nasljednicima. U tom dakle pogledu ako se i može žena potužiti na neku nejednakopravnost, ta se pogriješka daje ispraviti novim zakonom ili novom naredbom, koja bi u toj točki popunila zakon.

Pitanje plaće za radnice kakogod je postalo per nefas, tako se ne može ukloniti van per fas, t. j. da se povratimo na stanište pravednosti, kako ga određuje zakon Božji.

¹¹ Sr. § 1217.—1266. o. g. z. — ¹² o. g. z. § 757.—759.

I žena ima bez dvojbe pravo na uzdržavanje života, dosljedno ima pravo da si radom svojih ruku privređuje kruh, ako ju udatu muž ne može uzdržavati. Ako žena radi, onda zaslužuje za svoj rad onu plaću kao i muškarac, ako je to isti posao i ako se za obavljanje posla zahtjeva jednaka naobrazba. Žena ne smije biti jeftiniji radnik za to što je žena. Današnja nevolja sastoji u tom, što se žena zbog manje plaće, koju dobiva, više traži, a tim se muškarci isključuju, a tim isključenjem tjeraju u bijedu i dosljedno poradi siromaštva ne mogu obitelj uzdržavati. Tako se onda množi proletarijat i broj neoženjenih radnika. A neženstvo muškaraca opet imade te dvije zle posljedice, što se broj neudatih i neopskrbljenih množi i što mnogi radnici nemoralno žive, a još više radnica. Osim toga mnoge udete ženske prisiljene su od siromaštva na rad, a zaposlene radom zanemaruju dužnosti majke i domaćice. Eto tim neprilikama ima se doskočiti, a to nastojanje spada u pitanje radničko, u pitanje socijalno. Pravedno rješenje ovoga pitanja ima da ide onamo, da se iz broja radnika isključe žene udete, ili barem da se njima kao i djeci radno vrijeme smanji. Ono prvo urodilo bi tim plodom, da bi se više muških radnika trebalo i oni s boljom plaćom mogli bi se laglje ženiti i uzdržavati obitelj, i tako u jedan mah doskočilo bi se dvostrukoj nevolji. Osim toga žena od rada za drugoga oslobođena mogla bi se bolje posvetiti mužu i djeci, kućanstvu i poslovima u vrtu, a tim bi se i gospodarstvo podiglo i bijeda ublažila. Ono drugo — skraćeno vrijeme — imalo bi također iste dobre posljedice, ali u manjoj mjeri. — Druga bi zadaća socijologa imala da bude ta, da se osobito radni ženski svijet prisili na polazak stručnih škola, jer bi se radnice naobrazbom usposobile za dobre i valjane domaćice i odvratile se od taštine i opaćine, u koju bez naobrazbe brže upanu. — Radnice bi nadalje morale imati pristup u radničke organizacije za zajedničku pripomoć, a još bolje da i posebne organizacije imadu kao i radnici, gdje je to moguće. Kod radnica još je većma potrebno nego li kod radnika, da ne zanemaruju svoje vjerske dužnosti i da polaze posebna za to društva bogoljubna kao kongregacije, bratovštine i dr., budući da je ženska ćud većma sklona religijoznosti i bogoljubnosti i veću osjeća za to potrebu. Tako je naime sam Bog dao odredivši ženu za majku i prvu odgojiteljicu djece. — Žene iz višeg stališa valja da polaze škole te se izobrazе za učiteljice ili za službe kod

pošte, brzjava, telefona i slične, da imadu potrebitu uzdržavanje za slučaj da ne dođe da povoljne udaje. — Žene napokon odlične i bogate imale bi dužnost imetkom svojim potpomagati ovo socijalno nastojanje. A koje imadu zvanje od Boga, neka stupe u red i posvetivši se Bogu neka vrše svoje uzvišeno zvanje na polju karitativnom, prosvjetnom, religioznom.¹³ Tako bi se dalo prilično urediti ovo pitanje, a kad bi se uredilo, nestalo bi mnoge nevolje, koja sada tišti tolike i tolike žene. Ali ovakvo riješenje ženskoga pitanja ne može se očekivati od prosvjete i napretka, već od sudjelovanja Crkve i države i samih radnica. Crkva uči načela vjere i morala, po kojima se daje prosuditi rad ljudski. Država imade vlast da zakonom odredi, da se po načelima, koje crkva uči, radi; a radnice opet treba da se pokore i jednoj i drugoj vlasti i dragovoljno prionu na posao, kako im se odredi na njihovo dobro.¹⁴

I doista kršćanstvo je jedino, koje može izliječiti svaku bijedu; jedino koje može povratiti ženi oduzetu joj vrijednost i poniženo ljudsko dostojanstvo; jedino koje može učiniti ženu zadovoljnu i sretnu u svakom staležu i položaju. Treba da se svi drže one riječi Božanske: „tražite najprije kraljevstvo Božje, a sve ostalo dat će Vam se.“



¹³ Sr. Willems, Philos. mor. pg. 563. seq.

¹⁴ Sr. Enc. Leona XIII. *Rerum novarum* u Acta Leonis XIII. t. 4. pg. 177. seq.